

ANTANO BARANAUSKO DIENORAŠTIS: RAŠYMO IR LEIDIMO ISTORIJA

Tomas Andriukonis

Vilniaus universiteto
Lietuvių literatūros katedros doktorantas

Pratarmė

Šiuo tekstu norėčiau papasakoti apie Antano Baranausko *Dienoraščio*¹ supratimą ir kaip šis supratimas rodo tekstą rengiant spaudai. Taigi, šį straipsnį galima priskirti tekstologinių rūpesčių laukui. Iš karto reikėtų pažymėti, kad pats Baranauskas *Dienoraščio* spaudai nerengė ir apie tai, matyt, nė nepagalvojo. Tai yra beveik visų šiame straipsnyje aptariamų problemų priežastis, mat *Dienoraščio* rengimas gulė ant pečių žmonėms, kuriems teko atlikti nemaža „vertimo“ procedūrų, kol autentiškas, vienetinis ir nepakartojamas rankraštis² buvo subendrintas tiek, kad tapo „prieinamas“ esamoms leidybinėms technologijoms ir adresato pasirengimui bei lūkesčiams. Tačiau, kaip žinoma, kiekvienas vertimas, palyginti su originalu, tuo pat metu yra ir nuostolingas, ir perteklingas. Tad šiame tekste norėčiau trumpai aptarti kelis Baranausko *Die-*

noraščio rašymo ir leidimo aspektus: kaip atskiruose leidimuose jis traukėsi ir plėtėsi, ar *Dienoraštis* išties yra dienoraštis, kokių yra jo plėtros ir skaitymo galimybių.

„Baranausko *Dienoraštį* sudaro trys knygelės, rašytos 1853, 1854, 1855–1856 metais Rumšiškėse, Kaune, Vainute, Raseiniuose, Sedoje ir Skuode. [...] 1853 metų *Dienoraščiu* priklauso dar du lapai, antraštelė *Uwaga: 1853 roku Stycznia 4 dnia [...]*“³ – tai apie *Dienoraščio* rankraščius, o *Dienoraščio* leidimai (bent kol kas) yra trys: pirmasis pasirodė 1970 metais „Lituanistinės bibliotekos“ išleistuose Baranausko *Raštuose*⁴, antrasis – atskiru leidimu 1996 metais „Baltų lankų“ „Skaitinių“ serijoje⁵, trečiasis – 2003 metais išleistų „naujųjų“ Baranausko *Raštų* VII tomo pirmoje dalyje⁶. Vengdamas galimos painiavos ir tikėtino paklydimo tarp šių trijų pušų, *Dienoraščio* leidimus toliau žymėsiu taip: ABD1 (1970), ABD2 (1996), ABD3 (2003). O savo tekstą suskirstysiu į tris dalis:

¹ Vengiant galimos painiavos, čia aptariamo Baranausko teksto pavadinimas (kaip anksčiau tekstuose apie Baranausko *Dienoraštį* darė Regina Mikšytė) bus rašomas iš didžiosios raidės.

² Turima omenyje tai, kad rankraštyje reikšmingas yra ne vien tekstas – pats rankraštis kaip fizinis objektas generuoja reikšmes, todėl svarbūs ir reikšmingi tampa eilučių sutankėjimai, praleidimai (jų vaidmuo *Dienoraštyje* vėliau bus atskirai aptartas), puslapio formatas bei jo santykis su šriftu, popieriaus spalva, puslapių plėšimo žymės ir t. t.

³ Antanas Baranauskas, *Dienoraštis*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 255.

⁴ Antanas Baranauskas, *Raštai* II, Vilnius: Vaga, 1970.

⁵ Antanas Baranauskas, *Dienoraštis*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

⁶ Antanas Baranauskas, *Raštai* VII/1, Vilnius: Baltos lankos, 2003.

1. ABD leidimai.
2. Bendra ABD leidimų problemika.
3. Bendros pastabos apie *Dienoraštį*.

1. ABD leidimai

Kaip minėjau, esama trijų *Dienoraščio* leidimų, tačiau būtina pažymėti, kad jie skirtingo pobūdžio – ABD1 ir ABD3 vadintini kritiniais, ABD2 – populiariuoju. Taigi leidėjų tikslai ne visada buvo vienodi. Tikslų skirtumas lėmė ir tekstų rengimo skirtumus, tačiau tai neturėtų sutrukdyti apimti bendresnio pobūdžio problemiką.

a) Pavaduotojas

Žiūrint iš šiandienos perspektyvos, bene silpniausiai atrodo pirmasis – 1970 metų leidimas. Tačiau tai yra ne tiek rengėjų darbo, kiek tuometinių tekstologijos normų padarinys. Beje, kitus leidimus pirmasis lenkia tuo, kad jame yra teksto faksimilės (gaila, kad tuo metu galioję reikalavimai neįpareigojo rengėjų perteikti faksimiles originaliu formatu).

Vienas akivaizdesnių ABD1 trūkumų – *Dienoraščio* pradžioje nėra sueiliuoto 1852 m. gruodžio 26 d. rašyto tėvo laiško⁷. Jo vietoj esanti nuoroda siūlo žiūrėti į I *Raštų* tomą (191–192 p.) – jame yra eilėraštis „List od rodziców“. Tiesa, šis eilėraštis ir yra sueiliuotas tėvo laiškas, rašytas 1852 metų gruodį. Tačiau, žvelgiant iš nūdienos perspektyvos, toks leidėjų sprendimas atrodo nepriimtinas ne tiek dėl to, kad taip pažeidžiamas teksto vientisumas,

⁷ Beje, kalbant apie *Dienoraštyje* žymimas datas, turėtina omenyje, kad Baranauskas jas vietomis žymi pagal senojo stiliaus – Cezario, o vietomis pagal naujojo stiliaus – Grigaliaus kalendorių.

kiek dėl to, kad I *Raštų* tome nurodytasis tekstas nėra tas ir toks pats, kaip *Dienoraštyje*. „List od rodziców“ yra paimtas ne iš *Dienoraščio*, o iš Baranausko eilėraščių sąsiuvinio *Wiersze*. Be to, eilėraštis *Dienoraščio* pradžioje yra ankstesnis negu eilių sąsiuvinyje, tad jeigu ir nutariama, kad vienas tekstas gali „pavaduoti“ kitą, tai kaip tik prie eilėraščio „List od rodziców“ turėtų būti nuoroda į *Dienoraštį*, o ne atvirkščiai. Šį „genetinį“ argumentą galima būtų mėginti atremti nebent estetiniu kontrargumentu, mat „List od rodziców“, priešingai nei pirminis jo variantas *Dienoraštyje*, yra grafiškai sutvarkytas, sudėti reikiami skyrybos ženklai, pakeistos kai kurios eilutės⁸. Tačiau parodymus, kad „List od rodziców“ yra estetiškai įtaigesnis (tai padaryti nesunku), teks pripažinti, kad šie du tekstai skiriasi, *ergo* jie vienas kito „pavaduoti“ negali. Vėlesniuose *Dienoraščio* leidimuose „pavadavimo“ praktikos atsisakya.

b) Uwaga

Antrasis *Dienoraščio* leidimas svarbus ne tik tuo, kad šis tekstas pirmą kartą išleidžiamas didesniai skaitytojų būriui (tai kol kas vienintelis atskiras jo leidimas), bet ir tuo, kad ten pirmą kartą prie *Dienoraščio* korpuso priskiriamas atskiras dvilapis, pavadinimu „Apmąstymas“, su paantrašte

⁸ Plg. *Dienoraštyje* esančio teksto 7 eil. – „Ale w drodze była slotą“, ir teksto iš *Wiersze* 7 eil. – „Ale wielka była slotą“; 24 eil. – „Z nią czeladka nasza cała“ ir „I czeladka nasza cała“; 26–28 eil. – „Zostaję w ciągłym kłopotcie / Straciłem w swęj służbie siły / Gdy pracuję co dzień w pocie“ ir „W ciągłym zostaję kłopotcie / W tēj nikczemnej służbie siły / Trace, cały jestem w pocie.“

„1853 metų sausio 6 diena“⁹. Labai gaila, kad ilgametė ir svarbiausia Baranausko tyrinėtoja Regina Mikšytė (ruošusi šį leidimą) išsamiau neargumentuoja sprendimo priskirti „Apmąstymą“ prie *Dienoraščio* korpuso. Apsiribojama konstatavimu: „Baranausko Dienoraštis pradedamas aštuonioliktojo gimtadienio meditacijomis.“¹⁰ Tokia pati frazė aptinkama ir ABD3¹¹. Pastarojo leidimo komentaruose esama ir kiek atsargesnės formuluotės: „Baranausko 1853 metų Dienoraščiui priklauso dar du lapai, antrašte *Uwaga: 1853 roku Stycznia 4 dnia (Apmąstymas. 1853 metų sausio 4 diena)*. Šios gimtadienio meditacijos laikytinos Dienoraščio įžanga.“¹²

„Apmąstymas“ prie *Dienoraščio* pirmą kartą priskiriamas ABD2¹³, o „senuosiuose“ *Raštuose* šis dvilapis skelbiamas kartu

⁹ Tik nežinia, kodėl pasirinktas toks užrašymo būdas, mat originale pavadinimas neturi paantraštės, viskas rašoma vienoje eilutėje („Uwaga: 1853 roku Stycznia 4 dnia“).

¹⁰ Regina Mikšytė, „Antano Baranausko Dienoraštis“, *Antanas Baranauskas, Dienoraštis*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 87.

¹¹ Regina Mikšytė, „Antano Baranausko Dienoraštis ir laiškai“, *Antanas Baranauskas, Raštai VII/1*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, xi.

¹² *Raštai VII/1*, 2003, 255.

¹³ Tiesa, bene pirmą neakivaizdų „Apmąstymo“ priskyrimą Dienoraščiui galima aptikti 1994 metais išleistoje Baranausko Rinktinėje (Antanas Baranauskas, Rinktinė: poezija, giesmės, dienoraštis, laiškai, Vilnius: Baltos lankos, 1994), kurios trečiajame skyriuje sudėtos ištraukos iš Dienoraščio ir laiškų. Tai yra populiariusis leidimas ir ištraukos viena nuo kitos skiriamos trimis žvaigždutėmis, vėliau komentaruose nurodant kiekvienos jų parašymo vietą, datą ir – jeigu reikia – adresatą. Ištraukų pradžioje talpinamas „Apmąstymas“, bet tai atrodo logiška, mat nurodoma, kad skyrių medžiaga išdėstoma chronologiniu principu. Tačiau situaciją komplikuoja „Apmąstymo“ ir Dienoraščio metrikos, kurios sudėtos taip, tarsi rankraščiai priklausytų vienam laikui. Šiuo atveju situacija yra gana dviprasmiška, tačiau „Apmąstymo“ išskirtinumo ir atskirumo nerodymą galima interpretuoti kaip pirmąjį signalą rodantį neakivaizdų šio teksto priskyrimą Dienoraščio korpusui.

su laiškais tėvams¹⁴, tiesa, matyt, norint pabrėžti jo išskirtinumą, „Apmąstymas“ neįtraukiamas į laiškų tėvams numeraciją. Tad gimtadienio meditacijos statusas šiame leidime yra gana ambivalentiškas. Šis neapibrėžtumas atsiranda iš logiškos „senųjų“ *Raštų* rengėjų nuostatos stengtis išsaugoti rankraštinių vienetų vientisumą. Dėl to atskirai, nekeičiant tekstų tvarkos, pateikiamas rankraštinis Baranausko eilėraščių rinkinys lenkų kalba *Wiersze*, taip pat stengiamasi pateikti ir mažesnįjį (tėvui Anuprui Baranauskui dedikuotą) eilių rinkinį *Ulamki moich uczuc* – iš jo neskelbiami tik *Wiersze* esantys tekstai¹⁵. Tad čia, kaip ir *Dienoraščio* pradžios eilėraščio atveju, yra svarbus rankraščio vientisumo

¹⁴ Lietuvių literatūros ir tautosakos institute „Apmąstymo“ rankraštis taip pat yra saugomas ne su *Dienoraščiu*, o su laiškais. Tad pagal LLTI archyvo siūlomą Baranausko tekstų skirstymą, „Apmąstymas“ priskirtinas prie laiškų.

¹⁵ Beje, šiuose *Raštuose* Baranausko eilėraščiai grupuojami ne pagal datas, o pagal numanomą jų svarbą, tad skyrių skirstymas ir seka (svarbiausi pradžioje, mažiausiai svarbūs – pabaigoje) remiasi ne chronologiniu, o hierarchiniu principu. Pirmojoje knygos dalyje, pradedamoje *Anykščių šilelių*, sudėti svarbesni lietuviški tekstai. Antroje dalyje – mažiau svarbūs lietuviški proginiai bei didaktiniai eilėraščiai. Trečiojoje dalyje – giesmės bei keli iš *Biblijos* versti tekstai. Ir tik paskutinėje, ketvirtojoje, dalyje pasirodo lenkiškieji, t. y. anksčiausiai rašyti Baranausko eilėraščiai. Nors čia skelbiami tekstai ir originalo kalba (lenkiškai), pažymėtina, kad knygos turinyje pateikiami ne originalūs (lenkiški), bet verstiniai (lietuviški) pavadinimai. Taip sukuriama gana paradoksali situacija: vertimas pristatomas kaip svarbesnis už originalą. Čia galima būtų matyti ne tik ydingą tekstologinę praktiką (kuri „naujuosiuose“ *Raštuose* ištaišoma), bet ir ilgos (ir mokyklose dar tebesitęsiančios) Baranausko, kuris niekaip neišsitenka griežtesnės lietuviškos tapatybės rėmuose, „lituanizavimo“ tradicijos veikimo pėdsaką.

Kalbant apie šį leidimą nepamirština ir tai, kad tekstologinė praktika čia neatsiejama nuo cenzūros veikimo (kurios buvimas netiesiogiai atskleidžiamas): „Iš poetinių kūrinių nespausdinamas eilėraščių ciklas ‘Kėlionė Petaburkan’, kuriame vyrąja mūsų skaitytojams svetima ideologija.“ (*Raštai I*, 1970, 5.)

mas, tačiau jis nusileidžia nuostatai (nesikartojant) skelbti Baranausko veikalus, todėl skirtinguose rankraščiuose sąlyginai besikartojantys tekstai traktuojami kaip priklausantys vienam ir tam pačiam veikalui, o rengėjai skelbė tik vieną vieno veikalo tekstą. Nuosekliai įgyvendinama tokia nuostata įgalino ir anksčiau aptartą *Dienoraščio* ribas išsklaipantį „pavadavimą“.

Laiškų tekstai nesikartoja, laiškų skyrius sudaromas išlaikant rankraščių vientisumą. Pats Baranauskas „Apmąstymą“ priskiria prie laiškų – jį kartu su kitais laiškais įriša ir laiko aplanke su užrašu „Listy i Korespondencyje Familijne – zawierajance w sobie Listy i karteczki originalne od familii otrzymane i do nich pisane – wysłane i nie wysłane – Antoniego Baranowskiego“ („Antano Baranausko laišakai ir šeimos korespondencija – nuo šeimos gautų ir jai rašytų, išsiųstų ir neišsiųstų laiškų ir kortelių originalai“).

Tačiau čia iškyla problema – norint „Apmąstymą“ traktuoti kaip *Dienoraščio* pradžia, tenka pažeisti tiek to paties *Dienoraščio* (kurį iki tol sudarė trys knygelės), tiek susiūtų ir į aplanką sudėtų laiškų rankraštinių vientisumą. Toks „savivaliavimas“ *Dienoraščio* rengėjos turėjo būti tinkamai argumentuotas.

Čia galima matyti ir kitą problemą – kaip „Apmąstymas“ gali būti *Dienoraščio* pradžia, jeigu pati meditacija, atskirai paimta, dar nėra dienoraštis?

Galima sakyti, kad „Apmąstymo“ atveju greičiau matome ne dienoraštį, o dienoraštiškumą – šią, matyt, tik per formos ir apibrėžties neturėjimą apibrėžiamą dienoraščio substanciją. O pačiam dienoraščiui prasidėti reikia kiek didesnės erdvės nei dvilapis. Tad „Apmąstymą“ galima matyti

kaip žanro, rašto formos paiešką, o gal ir kaip galimybės rašyti dienoraštį atradimą. Kitaip tariant, „Apmąstymas“ yra dienoraštiškas, bet dar ne dienoraštis, greičiau tai jo prielaida¹⁶. Dėl savo neapibrėžto žanro „Apmąstymas“ yra linkęs gravituoti link apibrėžtesnę ir tvirtesnę žanrinę tapatybę turinčių tekstų. Tiek gimtadienio meditacijos, tiek *Dienoraštis* gali būti priskirti prie savivokos tekstų – tekstų, kurie rašomi sau. Spėčiau, kad „Apmąstymo“ bevietišumas (iš susiūtųjų tekstų jis išsiskiria labiausiai) bei numanoma tolima giminystė su *Dienoraščiu* ir padarė tai, kad meditacija kampininko ar dėdės statusu buvo įkurdinta po *Dienoraščio* stogu. Dar ne *Dienoraštis* padaromas jau *Dienoraščiu*.

Žinoma, dabar *post factum* galima mėginti įvairiai argumentuoti „Apmąstymo“ priskyrimą *Dienoraščio* korpusui – būsimųjų *Dienoraščio* rengėjų spaudai (jeigu tokių dar bus) ši užduotis (nesvarbu, ar „Apmąstymas bus priskirtas, ar – ne) turėtų neišvengiamai laukti. Lygiai taip pat turėtų būti parodyta ambivalentiška dvilapio situacija.

Na, o šį skyrių galima būtų baigti paminėjus, kad pagrindinis ABD3 pranašumas prieš ankstesnius leidimus – pirmąkart pateiktas ir iššifruotas originalus (lenkiškas) *Dienoraščio* tekstas. Nors ABD1 buvo pateiktos teksto faksimilės, dėl Baranausko

¹⁶ „Apmąstymas“ pradamas rašyti sausio 4 d. vakare – gavus tėvo laišką, tą patį, kuris sueilijuojamas pačioje *Dienoraščio* pradžioje. „Apmąstymo“ sąsajas su *Dienoraščiu*, tiksliau, su garsiosiomis Baranausko sau pasirašytomis taisyklėmis, galima pamatyti atidžiau panagrinėjus šiuodu tekstus bei 1852 m. gruodžio 10 ir 30 d. rašytą Baranausko eilėraštį „Smutna rozswaga przyszlosci“.

rašysenos ypatumų ir faksimilėse „nukąstų“ kai kurių puslapių kraštų *Dienoraščio* skaitymas originalo kalba tebuvo užsispyrusių entuziastų reikalas.

2. Bendra ABD leidimų problemika

Šiame skyriuje norėčiau stabtelėti prie trijų nevienodos svarbos punktų: Karolinos Praniauskaitės eilėraščių, tuščių vietų *Dienoraštyje* ir jame esančių eilėraščių vertimo pobūdžio.

a) *Nesantys eilėraščiai*

Kalbant apie *Dienoraščio* rankraštį, omenyje turėtinas jo rašymo ir pildymo būdas, mat kiekviename rankraščio puslapyje pinasi savi puslapio formato, rašysenos, rašymo priemonės, popieriaus savybių ir pan. sąryšiai. Todėl reikšmingas tampa ir „tylėjimas“ – išplėšti puslapiai, (palikti) tušti tarpai ir t. t. Žinoma, pastarieji rankraščio aspektai turi būti pastebėti kaip raiškūs ir reikšmingi, nes kiekvienu atveju šis raiškumas ir reikšmingumas yra labai skirtingas, tad, ruošiant knygą (nebent tai dokumentinis leidimas), būtina apsispręsti dėl jų atspindėjimo leidinio tekste.

Antai Baranausko dienoraščių knygelėse į akis krinta vis pasitaikančios tuščios, iki pusantro puslapio, vietos. Tačiau esama vietų, kuriose tekstas sugrūstas. Šie per puslapio erdvės pertekliaus ir stygiaus kaitą pasirodantys netolygumai atskleidžia *Dienoraščio* rašymo būdą.

Kad būtų aiškiau, kaip Baranauskas rašė *Dienoraštį*, reikėtų menko lanksto, kuriame išskirsiu dvi dienoraščio rašymo strategijas – tekstuose jos nepasirodo grynu pavidalu, tačiau vieną jų galima išskirti

kaip vyraujančią. Iš esmės tai yra pasakojimo būdai, kuriems aptarti galima pasitelkti formalistų įvestą skirtį tarp siužeto ir fabulos. Ši skirtis yra sąlyginė ir kalbant apie dienoraščius turėtų būti kiek modifikuota, nes, viena vertus, dienoraštis yra ypač siužetiškas, tai implikuoja pati jo struktūra – nuoseklus įrašų išdėstymas chronologine tvarka; kita vertus, jis yra fabuliškas – tai implikuoja dienoraščio turinys: grįžimai prie praeities įvykių, taip pat (jeigu kalbama apie dienoraščio rankraštį) vėlesni įrašų papildymai ar pataisymai, net jeigu tai tik gramatinės klaidos ištaisymas¹⁷.

Taigi vienus dienoraščius galima išskirti kaip orientuotus į fabulą – jiems būdinga laisvesnė struktūra. Čia svarbu įrašymo tvarkos eiliškumas, o pagrindinis bruožas – *įrašo įrašymo laiko ir datos, žyminties šį įrašą, sutapimas*¹⁸. Antrojo tipo (orientuotus į siužetą) dienoraščius dar galima pavadinti „kalendoriniais“. Toks tekstas turi labai aišką ir tvirtą struktūrą, todėl šiuo atveju dienoraštis ir yra ne tiek rašomas, kiek pildomas – kiekviena diena turi turėti savo įrašą, tad data po (nors šiuo atveju tiksliau būtų sakyti – prieš ar virš) įrašu yra nustatyta iš anksto. Kadangi fiziškai ne visada įmanoma kas dieną rašyti dienoraštį ir jame suminėti tik tos dienos įvykius, dažniausiai įrašymo laiko ir datos sutapimas praranda savo aktualumą. Svarbiausiu bruožu čia tampa *laiko įrašė ir įrašo (ne įrašymo veiksmo) datos sutapimas*. Įvedus tokią griežtą, sijojančią struktūrą, tekstas imamas struktūruoti

¹⁷ Pastarasis aspektas susijęs jau su *Dienoraščio rašymo* istorija, kuriai šiame tekste skirta nemažai vietos.

¹⁸ Laikas įrašomame tekste ir įrašymo laikas neturi būti tiesiogiai susiję.

pagal vieną ir vientisą, visa apimantį, nusmeninantį laiko modelį. Galima sakyti, kad taip šalinamas asmeninis laikas – jis eksteriorizuojamas ir objektyvuojamas, todėl tampa priklausomas nebe vidinio išgyvenimo sferai, o bendrai sutartai sistemai. Kitaip tariant, čia veikia jau nebe subjektyvus ir dinamiškas, o vientiso, pastovaus bei nekintančio laiko modelis, kuris įsivaizduojamas kaip linijiška struktūra. Būtent šitokia pildymo strategija būdinga Baranausko dienoraščiu.

Grįžtant prie *Dienoraštyje* esančių tuščių vietų, reikėtų atkreipti dėmesį į dar vieną specifinę šio Baranausko teksto savybę – eilėraščius, kuriuos stengiamasi įrašyti kiekvieno mėnesio pabaigoje (dažniausiai tai būna praeitam mėnesiui būdingo gamtovaizdžio ir meteorologinių sąlygų aprašymas). Nežinia, kada atsiranda mintis juos rašyti, bet matoma aiški autoriaus nuostata – jeigu šie eilėraščiai priklauso *Dienoraščio* struktūrai, tai jie priklauso *visam* tekstui, todėl eilėraštis turi būti kiekvieno mėnesio pabaigoje¹⁹.

Mėnesio pabaigos eilėraštis nėra paprastas įrašas – jam reikia daugiau pastangų ir laiko, todėl kartais tas eilėraštis įrašomas vėliau. Tačiau kai eilėraščio dar nėra, o jau norima tęsti kasdienius įrašus, puslapyje paliekama tuščia erdvė būsimam tekstui. Tai aiškiausiai matyti antroje, 1854 metų

¹⁹ Įdomu, kad mėnesio pabaigos eilėraščiai užrašomi beveik be braukymų. Atrodo, kad daugelis jų į *Dienoraštį* atkeliauja ne iš juodraščio (įdomi būtų dienoraščio ir jo juodraščio situacija), o iš atminties – tokį variantą siūlo 1853 m. spalio 12 d. įrašas: „Aš pirmą kartą gyvenime išdrįsau pasakyti šviežiai mintyse sudėtą, neperrašytą eilėraštį, skirtą jo sugrįžimui [...]“ (*Raštai* VII/1, 2003, 280). Tai visai tikėtina, juolab kad šie tekstai nėra labai sudėtingi, o Baranausko atmintis, jo paties teigimu, buvusi labai gera.

dienoraščio knygeleje. Čia, pavyzdžiui, gegužės–birželio sandūroje yra paliktas daugiau nei pusantro puslapio tarpas – jis, manau, skirtas būsimam mėnesio pabaigos eilėraščiui (kuris taip ir nebuvo parašytas).

Mano manymu, šie tarpai yra *Dienoraščio* struktūros, taigi ir jo bendro prasminio lauko dalis – tai savotiški „tušti eilėraščiai“, kurie, leidžiant kritinį *Dienoraščio* leidimą, turėtų būti atspindėti. Iki šiol buvusiuose *Raštų* leidimuose remtasi koncepcija, kad turi būti perteikta tekstualioji (tekstas čia suprantamas labai apibrėžtai – kaip tai, kas išreikšta grafemomis) Baranausko autorystei priskiriamų (tad svarbu ne tai, kad rašyta Baranausko ranka, o tai, kad veikalui pripažįstama Baranausko autorystė) tekstų dalis, bet šiuo atveju autorinės yra ir tuščios vietos. Beje, 1970 metų *Raštuose* esančiose faksimilėse šie tarpai taip pat praleidžiami, kaip tuščios ir nereikšmingos vietos.

b) Kur baigiasi *Dienoraštis*?

Kitas aptartinas aspektas – Karolinos Praniauskaitės eilėraščiai. Jie Baranausko ranka įrašyti trečios *Dienoraščio* knygelės pabaigoje²⁰. Nė viename *Dienoraščio* leidime šių eilėraščių nėra.

Kalbant apie (ne)galimą Praniauskaitės eilėraščių priskyrimą *Dienoraščio* korpusui vėl tenka susidurti su skirtingais prioritetais – jei prioritetu laikomi tekstai, kuriems priskiriama Baranausko autorystė, tuomet atsakyti dėti Praniauskaitės eilėraščius yra

²⁰ Juos Baranauskas veikiausiai persirašė iš Praniauskaitės eilėraščių sąsiuvinio judviejų pažinties pradžioje 1855 metų gegužės mėnesį. Vėliau šie tekstai vietomis taisyti atsižvelgiant į 1858 metais pasirodžiusią Praniauskaitės eilių knygą „Piosneczki“.

logiška²¹. Tokia nuostata leidžia palyginti laisvai varijuoti *Dienoraščio* korpusą – vienur galima nukirpti (Praniauskaitės eilėraščiai), kitur – pridėti („Apmąstymas“). Antra vertus, pasitikėjimą autorystės institutu išklabinusi postmoderni literatūros teorija siūlytų įtarti bet koki didesnį prielankumą gana abstrakčiai iš šio instituto kildinamai galiai, kuri įgalioja formuoti konkrečius tekstų korpusus – juk „Apmąstymai“ paties autoriaus valia ir ranka (kuri hierarchiškai yra viršesnė už tekstologo valią ir ranką) yra priskirti kitam tekstų korpusui, be to, „Apmąstymai“ rašomi tada, kai *Dienoraščio dar nėra*. Panašiai galima galvoti ir apie Praniauskaitės eilėraščius – jie yra Baranausko dienoraščių trečiojoje knygelėje, įrašyti paties Baranausko ranka ir įrašyti dar tada, kai *Dienoraštis* nebuvo baigtas. Galima ginčytis sakant, kad Praniauskaitės tekstai atskirti paties Baranausko, nes puslapiai su eilėraščiais sunumeruojami atskirai. Tačiau šis atskirumas nėra labai paprastas, nes eilėraščiai yra knygelėje, ant kurios viršelio išpausta „Dziennik Antoniego Baranowskiego“ – šie tekstai yra ne tik vienoje erdvėje su *Dienoraščio* įrašais, bet ir tiesiogiai veikia jo pabaigą, nes, baigdamas rašyti *Dienoraštį*, Baranauskas akivaizdžiai turėjo mažiau vietos, negu norėjo – tekstas prieš pat Praniauskaitės eilėraščius darosi labai smulkus ir tankus, lakoniškai pažymimi tik svarbiausi įvykiai. Galima sakyti, kad būtent dėl šitų eilėraščių apie ankstyvąją Baranausko biografiją žinome mažiau, negu

²¹ Žinoma, vargu ar įmanoma visiškai realizuoti tokią tekstų korpuso sudarymo logiką, mat tokiu atveju tekstų pašalinti ir visus epigrafus, tiesiogines ir netiesiogines citatas, rimavimo būdus bei schemas ir t. t., kol galų gale beveik nieko ir neliktų.

galėjome. O tai jau gana rimtas argumentas neignoruoti Praniauskaitės eilėraščių. Dar rimtesnis argumentas yra įvardis, esantis viename iš paskutinio *Dienoraščio* puslapio sakinių (kursyvas – *T. A.*): „Prie to [buvo] pridėtas kitų P. K. Pr[aniauskaitės] eilių rinkinėlis, kurį *čia* žemiau perrašiau. [...]“²² Baranauskas Praniauskaitės eilėraščius fiksuoja kaip esančius toje pačioje tekstinėje erdvėje su *Dienoraščiu*. Baranausko tekstas – aukščiau, Praniauskaitės – žemiau, bet jie abu yra *čia*, t. y. vienoje vietoje. Tad šiuo atveju mūsų suteikta autorystės galia tampa viršesnė už akivaizdžiai išreikštą paties autoriaus valią ir apsisprendimą viename daikte įkurdinti ir *Dienoraštį*, ir eilėraščius²³.

Tačiau ir tokios nuostatos negalima absoliutinti. Negalima teigti, kad dabar turimas Baranausko *Dienoraščio* korpusas yra ydingai sudarytas, tačiau šiuo metu trūksta jo sudarymo logikos atskleidimo ir teksto nevientisumo pripažinimo, nes toks, koks yra dabar, *Dienoraščio* korpusas nėra savaime suprantamas.

Manychiau, kad ABD leidimuose kartais per daug pasitikima autoriškumu vientisumu ir pastovumu – jeigu Baranauskas, perrašydamas Praniauskaitės eilėraščius, padarytų klaidą, kam ji priklausytų – Baranauskui ar Praniauskaitei? Ką daryti su tokiu autoriškumu?²⁴ Kol kas nė viename leidime

²² *Raštai* VII/1, 2003, 306.

²³ Dėl besikeičiančių autorystės sampratų, žanrų pokyčių ir t. t. senesnių tekstų skirstymo ir grupavimo nuoseklumas bei adekvatumas yra beveik neįmanomi. Pavyzdžiui, eiliuoti Baranausko laiški *Raštuose* priskiriami prie eilėraščių, o ne laišku, o laiškuose esantys eilėraščiai (ar eiliuoti tarpai) lieka laišku dalyis ir pan.

²⁴ Panašių problemų kelia ir pagrindinis Baranausko ankstyvųjų eilėraščių šaltinis – eilių sąsiuvinis *Wiersze*, kurio 84 puslapyje yra Praniauskaitės ranka įrašytas eilėraštis „Dopisek p. K. P.“ Šio teksto, – nors ir rašyto, ir pasirašyto Praniauskaitės ranka, – negalima lengvai

nėra išsamiau aptarti *Dienoraštyje* esantys ir veikiausiai ne Baranausko daryti pabraukimai pieštuku – jie yra *Dienoraščio* šaltinyje, todėl tai neignoruotina teksto dalis.

c) *Poetas ir proza*

Dabar sustokime prie labiau praktinių dalykų – *Dienoraštyje* esančių eilėraščių vertimų, kurių pateikimas skirtinguose leidimuose įvairuoja. ABD1 vertimai pateikiami proza. ABD2 ir ABD3 verčiama taip pat proza, stengiantis kuo tiksliau perteikti sakinio prasmę, pasviruoju brūkšniu žymint eilutės pabaigą, dviem pasviraisiais – strofos. Toks vertimo būdas parankus dėl dviejų priežasčių: gana tiksliai perteikiamos prasmės bei taupumo, t. y. tokie vertimai užima palyginti mažai knygos erdvės. Tačiau toks vertimo būdas negali perteikti visų strofikos niuansų, o *Dienoraščio* eilėraščių atveju turi ir kitų sunkių šalutinių padarinių, kurie visų pirma susiję su Baranausko eiliavimo silpnumu – tokių tekstų vertimas proza juos padaro dar silpnesnius. Svarbiausia šių eilėraščių savybė yra būtent *eiliavimas* – formalūs poetinės kalbos atributai: ritmas ir rimas. Be jų Baranausko tekstai subliūkšta ir ima atrodyti kaip nesusipratimas. Būtent sueiliavimo veiksmas, kasdienio „proziško“ kalbėjimo perlaužimas tiek formos, tiek leksikos lygmenyje ir yra esminė šių tekstų savybė. O prisiminus sueiliuotą tėvo laišką galima sakyti, kad toks vertimas beveik ištrina Baranausko autorystę. Galų gale, šie eiliavimai yra ganėtinai paprasti, kad verčiant galima būtų išlaikyti tiek ritmą, tiek rimus, tiek prasmės adekvatumą. Blogiausiai (nes neekonomiškai)

atveju būtų galima bandyti greta pateikti ir pažodinį, ir formą išsaugantį vertimą. O šiuo metu kartais susidaro paradoksalinė situacija, kai turimas tikslus, prasnę išlaikantis pažodinis vertimas, tačiau viso teksto kaip kūrybinio vieneto lygmenyje vertimas tampa nesuprantamas.

3. Bendros pastabos apie *Dienoraštį*

Paskutiniame skyrelyje norėtusi atkreipti dėmesį į du *Dienoraščio* aspektus – jo pabaigą, kuri, mano manymu, labiau priklauso autobiografijos nei dienoraščio žanrui, ir *Dienoraščio* perrašytumą. Pradėsiu nuo pabaigos.

a) *Autobiografijos galimybė*

Baranausko dienoraščio pabaiga susijusi su vienu svarbiausių jo biografijos įvykių – pažintimi su Praniauskaite. Tai, matyt, viena labiausiai intriguojančių *Dienoraščio*, o gal ir visos jo biografijos istorijų, kurią bene labiausiai ir kūrybingiausiai yra išplėtojęs Rapolas Šaltenis²⁵. Neturėdamas tiek drašos, kiek Šaltenis, apsiribosiu nuomone, kad Baranausko ir Praniauskaitės bendravimo atkurti negalima. Taip, beje, teigia ir Mikšytė:

Laiko klodai nesugrąžinamai sulygino poetės kapo kauburėlį ir palaidojo Baranausko ir Praniauskaitės draugystės detales. Abu poetai sąmoningai sunaikino jos pėdsakus – dienoraščius, laiškus. Baranauskas, stodamas į kunigų seminariją, nepaliko jokių popierių, kurie būtų galėję jį vėliau kompromituoti. Paskutinių metų dienoraščio puslapiai perrašyti iš naujo²⁶.

apeiti, mat, kartu su „Dopisek p. K. P.“ Baranauskas cenzūrai įteikė *Wiersze*, matyt, ketindamas jį išleisti.

²⁵ Žr. Rapolas Šaltenis, *Mūsų Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1985.

²⁶ Regina Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1993, 44.

Nenorėčiau sutikti su paskutiniu Mikšytės teiginiu²⁷. Mano supratimu, *Dienoraštis* nėra perrašomas – tiesiog dar iki pažinties su Praniauskaite Baranauskas *jau* buvo nustojęs jį rašyti ir tik vėliau keliais prisėdimais užbaigia tekstą – greitai aprašo vienerių metų ir trijų mėnesių laikotarpį²⁸. Bet ką turėtų reikšti toks sugrįžimas? Atrodytų, kad Baranauskas sugrįžta užbaigti pasakojimo. Tai reiškia, kad pabaiga *jau* yra žinoma ir matoma kaip pabaiga. Reikia pažymėti, kad, *Dienoraščiu* prirašius pabaigą, tekstas apima visą Baranausko raštininkavimo laikotarpį – nuo paskutinio mėnesio raštininkų mokykloje iki stojimo į seminariją. Taip tekstas įgyja maždaug aiškius apribus – ties viena (18-ojo gimtadienio) riba prasideda, ties kita (stojimu į seminariją) baigiasi, ir šis – dienoraščiu

²⁷ Negalima būtų sakyti, kad sunaikintos visos draugystės detalės. Išliko nemažai Praniauskaitės ir Baranausko vienas kitam adresuotų tekstų, o anksčiau minėtą „Dopisek p. K. P.“ galima būtų matyti ir kaip vienintelį išlikusį (poetini) Praniauskaitės laišką Baranauskui.

Nelabai tikslų būtų sakyti, kad neliko ir jokių Baranauską galinčių kompromituoti popierių. Tiesa, jie susiję ne su Praniauskaite, o su kiek ankstesniu jo raštininkavimo laikotarpiu – *Dienoraštyje* yra likę įrašų ne tik apie girtuoklystes (išvardijamos išgerto alkoholio rūšys ir kiekiai), bet ir epizodas, kuriame Baranauskas prisipažįsta lošęs kortomis iš poterių. Vargu ar tokie tekstai galėtų nekompromituoti Varnių seminarijos studento, Seinų vyskupo ar ypač religingoje šeimoje augusio žmogaus.

²⁸ Teksto atkarpa nuo 1855 metų balandžio iki pat *Dienoraščio* pabaigos parašoma maždaug per du kartus, o laiko tarpas tarp tų kartų neturėtų būti ilgas. Per šiuos du rašymus apimamas laikas nuo 1855 metų balandžio iki 1856 metų liepos, taigi – metai ir trys mėnesiai. Galima manyti, kad maždaug po tokio laiko tarpo (turint omenyje tai, kad paskutinė įrašo data su jo įrašymo laiku nesutampa, šį skaičių galima būtų dar labiau padidinti) yra grįžtama prie *Dienoraščio*. Baranauskas su Praniauskaite susipažino 1855 metų pavasario ir vasaros sandūroje. Tad dar prieš pažintį su ja *Dienoraštis* *jau* nebuvo rašomas.

nebūdingas – ribų aiškumas siūlo Baranausko tekstą suvokti ne vien kaip dienoraštį.

Dienoraštis iš kitų žanrų išsiskiria tuo, kad beveik niekada neturi numatyto pabaigos horizonto, t. y. horizontas sinchroniškai juda kartu su kiekvienu nauju įrašu, tačiau *Dienoraščio* pabaigoje pasakotojo pozicija yra *jau* už horizonto. Galėtų atrodyti, kad čia nieko nebūdinga šiam tekstui nėra, nes Baranauskas *Dienoraščio* įrašus dažniausiai rašydavo atgaline data. Tačiau nereikėtų pamiršti, kad paskutinis įrašas rašomas mažiausiai po metų ir kelių mėnesių ir yra žinoma, kad jis paskutinis, nes knygutėje nebėra daugiau vietos – po kelių lapų prasideda Praniauskaitės eilėraščiai. Manychiau, kad šie įrašai, kurie (priešingai nei įprasta) *jau* nebeskirstomi į atskiras dienas (pradedamas akcentuoti nebe dienoraščiams būdingas laiko, o erdvės matmuo), priklauso ne tiek Baranausko dienoraščiu, kiek Baranausko autobiografijai.

Vienas svarbiausių autobiografijos žanro tyrinėtojų Philippe'as Lejuene'as akcentuoja tokius esminius bruožus, kuriuos visus turi atitikti autobiografija ir kuriuos nevisiškai atitinka kiti giminingi žanrai: 1) kalbėjimo forma: pasakojimas, proza; 2) siužetas arba pasakojimo objektas: individuali istorija, asmenybės tapšmas; 3) autoriaus situacija: autoriaus, pasakotojo ir personažo (pagrindinio veikėjo) tapatumas ir retrospektyvi pasakojimo perspektyva. Autobiografija ir dienoraštis, anot Lejuene'o, išsiskiria ties pastaruju punktu – retrospektyvia pasakojimo perspektyva²⁹. Baranausko dieno-

²⁹ Žr. Genovaitė Dručkutė, „Autobiografijos teorija ir praktika (Philippe'as Lejeune'as ir Jozefas Frankas)“, *Literatūra* 46 (5), 2004, 50.

raštyje pasakojimo perspektyva dažnai yra retrospektyvi, o, be to, pajungta vienam pasakojimo laikui³⁰ – tai būdinga ir autobiografijai. Paskutiniai *Dienoraščio* įrašai, nors apima ilgą laiką, yra vientisi, o tai nėra būdinga dienoraščiui.

Atrodo, kad Baranauskas *Dienoraštyje* išvysta autobiografijos – pasakojimo apie save – galimybę. Nereikėtų pamiršti ir komunikacinių dienoraščio ir autobiografijos struktūrinių skirtumų – dienoraštis (su jau aptartomis išlygomis) konstruojamas kaip pasakojimas sau, autobiografija – kaip pasakojimas kitiems. Persikeitusi komunikacinė struktūra matoma ir paskutiniuose dienoraščio įrašuose:

Ir pažvelgęs nuo Kepurkalnio į Anykščius, vos galėjau atsiplėšti: ilgesys, gaudulys ir tėviškės meilė mane taip suėmė, jog negalėjo išblėsti net ir po keliolikos dienų Raseiniuose – *tam įrodyti* pridedu balandžio 10 d. Raseiniuose sukurtą eilėrašį, pavadintą „Atsisveikinimas su Anykščiais“, kuris skamba taip:

[...]

Nebematysiu tavo grožio, / Šalele nuostabioji,
/ Skaidraus vandens Šventosios* [...]

[Žvaigždute Baranauskas pažymi išnašą, kuri yra tokia: Šventosios upė teka per patį Anykščių miestelį [kursyvas – T. A.]³¹.

Šioje citatoje svarbu atkreipti dėmesį į (vartojant Jurijaus Lotmano terminą) teksto auditorijos struktūrą. Kursyvu išskirti žodžiai „tam įrodyti“ prisišaukia klausimą – kam įrodyti? Kodėl ir kam čia reikia įrodinėti, jei tai *vis dar* dienoraštis, t. y. tekstas, rašomas sau? Šiuos Baranauskos žodžius pasistengus galima būtų priskir-

³⁰ Autobiografiją sudaro vienas pasakojimas ir vienas pasakojimo laikas, kitaip tariant – vienas horizontas, dienoraštį – daugybė jų.

³¹ *Raštai* VII/1, 2003, 301.

ti frazės inercijai, bet didesnių bėdų kiltų su išnaša, kuri akivaizdžiai skirta pašaliniam ir gana tolimam (bent Anykščiuose negyvenančiam ir ten nebuvusiam) skaitytojui. Šio veiksmo akivaizdumas ir specialumas, mano supratimu, patvirtina numanomo skaitytojo atsiradimą. Įdomu, kad eilių sąsiuvinyje taip pat yra vietinę geografiją aiškinanti išnaša, tačiau žvaigždutė dedama ne prie žodžio „Swientėj“, o prie – „Kepurkalnia“³². Atkreiptinas dėmesys ir į šią citatos vietą: „*pridedu* balandžio 10 d. Raseiniuose sukurtą eilėrašį“. Taigi, eilėraštis yra *jau* užrašytas prieš jam patenkant į *Dienoraštį*, maža to: prieš patekdamas į *Dienoraštį*, jis jau buvo eilių sąsiuvinyje *Wiersze*. Šis momentas svarbus, nes iki tol *Dienoraščio* ir eilių sąsiuvinio tekstai dažniausiai eidavo nesusikirdami – greta vienas kito, o susikirtimo atvejais eilėraščiai iš *Dienoraščio* persikeldavo į sąsiuvinį (tai pasakytina apie sueiliuotą tėvo laišką), bet ne atvirkščiai. Taigi dabar anksčiau parašyti tekstai (be „Požeganie Oniksz i rodziny“, taip pat atsitinka ir su eilėraščiu „Wieczor wiosenny na brzegu Wardawy“) tampa pasakojimo medžiaga – taip Baranauskas aktualizuoja autobiografinį eilėraščio potencialą.

Tad galima sakyti, kad paskutiniais įrašais *Dienoraštis* nukreipiamas į autobiografijos valdas ir dėl to jo žanrinė tapatybė suvoktina kaip nevientisa ir problemiška³³.

³² Beje, cituotoje *Dienoraščio* ištraukoje dar kartą paliudytas didelis Baranauskos namų ilgesys, namų ne tik kaip vietos, kurioje gyvena šeimyna, bet ir kaip konkretaus toposo. Regis, Baranauskos poezijos jėga būtų ir kyla iš tokio ilgesio. Ir kuo „toliau nuo namų“ būdavo nueinama tekste (pvz., kai kurios „Kelionės Petaburkan“ dalys), tuo toliau būdavo nueinama ir nuo eilėraščio kokybės.

³³ Neaiškumų tik dar padaugėtų, jeigu, atkreipę dėmesį į mėnesio pabaigos eilėraščius, jų funkciją, dieno-

Atrodo, kad ir pats Baranauskas bent nujautė savo teksto žanrinį neapibrėžtumą, mat pačiame *Dienoraščio* tekste aptinkamas dvejopas teksto apibūdinimas: užrašai ir dienoraštis³⁴.

b) *Sluoksniai*

Dabar galima būtų pereiti prie kito, teksto vientisumo viziją trikdančio aspekto – *Dienoraščio* perrašytumo. Norėčiau atkreipti dėmesį į du įrašus:

[1853 m. rugsėjo 15 d. – *T. A.*] [...] [ne]žymiai iš kišenės ir mano dideliame gailėsčiui pamačiau jį sudraskytą ant grindų, bet ne visiškai – tiktai sausio ir truputį vasario užrašų.

[1853 m. spalio 4 d. – *T. A.*] Bažnyčioje buvau pusę sumos, vėl rašau kalės sudraskytą sausio mėnesio dienoraštį.³⁵

Taigi, iš įrašų aiškėja, kad *Dienoraštis* buvo sudraskytas ir Baranauskas jį perrašė. Perrašymo veiksmas pirmiausia pasiūlo porą išvadų: Baranauskas turi puikią atmintį (tai ne kartą yra pats pabrėžęs) ir *Dienoraštis* jam svarbus kaip visuma, kuri, esant pažeidimui, turi būti atkurta. Perrašymas yra remiamas ir *Dienoraščio* rašymo strategijos (įrašymo ir įrašo datos neprivalo sutapti). Atkūrimas suponuoja mintį, kad *Dienoraštis* suvokiamas kaip vientisas vienetas. Toks suvokimas yra artimesnis kūriniui, kaip sąmoningai nukreiptam tekstui, turinčiam apibrėžtą pradžią ir pabaigą, t. y. tekstui, kuris yra

*daromas*³⁶. Tuo metu dienoraštis nesti nukreiptas į rezultatą, jis ne rezultatyvus, o procesualus. *Dienoraštis*, kuriuo siekiama papasakoti, virsta autobiografija.

Perrašymo paminėjimas išduoda paties *Dienoraščio* perrašytumą – „genetinį“ tam tikrų fragmentų antriškumą, kurio negalima pastebėti be autoriaus nuorodos. Taip pats tekstas pasiūlo įtaraus skaitymo galimybę, nes atskleistas perrašytumas ir keblumas jį pastebėti skaitymą daro atsargesnį ir įtaresnį, tartum būtų atrasta antro (bet ne visur esančio) dugno galimybė.

Pastebėti perrašytumą yra gana komplikotas dalykas – anot autoriaus, labiausiai sugadinti yra sausio užrašai, tačiau vartant knygelę šuns „vandalizmo“ žymių nematyti. Tad jei *Dienoraštis* – kaip teigia Baranauskas – buvo sudraskytas, vadinasi, apgadinti puslapiai buvo išplėsti (knygelė surišta iš trijų lankų, pirmasis yra akivaizdžiai plonesnis už likusius) ir perrašyti iš naujo. Tačiau kaip jie galėjo būti perrašyti, jeigu nebuvo kur perrašyti, nes laisvų puslapių neturėjo būti likę, o po sausio įrašų ėjo vasario, kovo, balandžio įrašai ir t. t. iki rugsėjo pabaigos? Iš kur atsirado erdvės perrašyti? Atrodytų, kad čia esama dviejų galimybių – arba Baranauskas pats iš naujo įrišo išplėstus puslapius, arba viską perrašė į naują knygelę – iš pradžių sugadintą pradžią, o vėliau ir sveikuosius įrašus. Tačiau kol kas daryti kokias nors tvirtesnes išvadas, manau, būtų pavojinga³⁷.

raščio perrašytumą ir pasakojimo organizavimo būdus pastebėtume, kad šis tekstas atitinka nemažai grožinio teksto parametrų.

³⁴ Galima teigti, kad Vytautas Kavolis (regis, labiau intuityviai) buvo teisus, pavadindamas Baranausko tekstą dienoraštiniais užrašais (Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, 462).

³⁵ *Raštai* VII/1, 2003, 279–280.

³⁶ Čia galima prisiminti mėnesio pabaigos eilėraščius – struktūrinis jų vaidmuo *Dienoraštį* stumtelė link vadinamosios grožinės literatūros.

³⁷ Klaustuko paunksmėje galima būtų palikti ir spėjimą, kad šuns sudraskyta 1853 metų knygelė vėliau tampa antrąja – 1854 metų knygele, t. y. išplėšus iš jos 1853-ųjų įrašus, į ją pradedami rašyti 1854 metų įrašai.

Tad *Dienoraščio* įrašų rašymo chronologija taip pat stokoja vientisumo ir yra gerokai sujaukta. Čia vėl matome gana ryškų įrašo laiko ir įrašo įrašymo laiko išsišakojimą, o tai suteikia galimybę *Dienoraštį* dar kartą stumtelėti link autobiografijos. Beje, šį išsišakojimą eksponuoja ir pats Baranauskas – prie 1853 metų sausio pabaigos eilėraščio prirašomas ketureilis, kuris atskirai datuojamas spalio 4 diena, t. y. viena tų dienų, kai buvo perrašomas *Dienoraštis*; o štai prie vasario pabaigos eilėraščio šešių eilučių (datuojamų vasario 28 diena) prirašomos dar aštuonios (datuojamos spalio 6 diena). Nors apie pastarąjį atvejį ne visai tikslu būtų sakyti „prirašomos“, nes eilėraščiai skiriasi tema ir stilistika. Idant būtų aiškiau, pacituosiu abiejų tekstų vertimus:

Prabėgo vasaris, / O aš čia Kaune / Nuplėšiau
batus, / Bevaikščiodamas tai į smuklę, / Tai į
miestą / Pyragėlių pirkti.
1853 metų sausio 28 d.

Danguje debesys praskydę, / Pietys pučia, /
Saulė iš aukšto spindulius žeria, / Jau ir sniegas
tirpsta. // Nors rytmetis klodamas sniegą /
Šalčiu aušina šilumą, / Bet įsidienojus saulei, /
Oras švelnėja.
1853 metų spalio 6 d.³⁸

Taigi vėlesnioji dalis nėra papildanti, tai jau visai atskiras tekstas. Atrodo, kad antroju eilėraščių tvirtinama struktūra (mėnesio pabaigoje – eilėraštis apie tą mėnesį) priklauso ne vasario, o vėlesniam – spalio mėnesiui (o tai yra perrašymo laikotarpis). Labai panašios stilistikos yra ir kovo pabai-

gos eilėraštis, kuris datuojamas: „1853 m. spalio 7 d.“, taigi rašytas kitą dieną po vasario pabaigos teksto. Ta pačia – spalio 7 – dienos data pažymėtas eilėraštukas yra balandžio 18 dienos įrašė. Tokia pati data žymi ir pirmąją balandžio mėnesio pabaigos eilėraščio dalį, o jo antroji dalis datuojama spalio 31-ąja (šia data pažymėtas ir spalio pabaigos eilėraštis). Nuo gegužės iki spalio galo mėnesio pabaigos eilėraščiai nebedatuojami.

Šie gana paprasti, bet pasidarantys keblūs vos užrašyti, datų pasikartojimai siūlo mintį, kad, perrašant dienoraštį, buvo reguluojama teksto struktūra. Bet ir čia galima klausti – iš kur atsiranda vietos spalio mėnesio eilutėms? Iš anksto joms erdvės lyg ir negalėjo būti palikta, nes „užsklandų“ sumanymas yra vėlesnis – tai aiškiai matyti ir iš stilistinio disonanso dviejose paskutinės citatos dalyse. Šio klausimo akivaizdoje variantas apie kitur (maždaug spalio 4–7 dienomis) perrašytą visą dienoraštį tampa tikresnis. Tačiau, matyt, ne visą šuns sugadintą tekstą galima buvo tiesiog perrašyti – kai ką reikėjo pasistengus prisiminti ir parašyti iš naujo. Nereikėtų pamiršti, kad nebūna neutralaus (veidrodinio) perrašymo – kiekvienas perrašymas keičia tekstą, o ypač tada, kai perrašo autorius. Taigi Baranauskas ne tik perrašo tekstą, ne tik jį atkuria, bet ir kai ką perkuria. Negana to, tuo pat metu sumano modifikuoti *Dienoraščio* struktūrą – mėnesio pabaigoje rašyti su gamta susijusius eilėraščius³⁹.

Vizualiai būtent ši knygelė atrodo labiausiai nukentėjusi, nors apie kokius nors dienoraščio knygelės nuotykius 1854-aisiais Baranauskas neužsimena.

³⁸ *Raštai* VII/1, 2003, 263.

³⁹ Atrodytų, kad dienoraščiams, tiksliau, jų rankraščiams, kurie nebuvo ruošti viešumai ir į ją orientuoti, nėra būdingas perrašinėjimas, nes kone visada įrašai išsidėsto chronologiškai vienas po kito (to reikalauja dienoraščio struktūra) ir erdvės perrašyti nebūna, be to, šis linijinis įrašų išsidėstymas daro juos tarsi

Šis perrašytas tekstas yra dvilypis, nes ne tik byloja, bet ir nurodo pirminį tekstą – tekstą, kurio nėra. Toks dvilypumas skatina ir interpretacijų išsišakojimą – to paties fragmento supratimas skiriasi atsižvelgiant į tai, ar mes jį matysime kaip priklausantį originalui, t. y. pirminiam tekstui, ar kaip atsiradusį perrašant. Net ir nebūdamas, originalas išlieka veikiantis. Antra vertus, kiek tikslinga kalbėti apie originalą, jei, kaip minėta, viskas atliekama autoriaus valia ir ranka bei tuo pat metu keičiama pati dienoraščio struktūra – gal paprasčiau būtų šių tekstų sąryšį įvardyti tik kaip intertekstualų? Kam prisirišti prie originalo kaip pirmesnio, taigi ir tikresnio teksto, jei jį pakeičia pats autorius? Tokia pozicija, manyčiau, būtų tikslinga, jeigu būtų nūtarata nepaisyti kai kurių dienoraščio žanrinių savybių, pavyzdžiui: chronologinio įrašų nuoseklumo, dienoraščio rankraščių įrašų vienkartiškumo ir pan. Visa tai parodo tekstų susisluoksniavimą, tačiau čia svarbu ne pamatyti, atskirti ir hierarchiškai suskirstyti šiuos sluoksnius, o išvysti ir atskleisti juos kaip esančius kartu, pamatyti pirmojo teksto nesantį buvimą ir veikimą. Visa tai suproblemina ir *Dienoraščio* pradžios klausimą – kur yra jo pradžia ne tik struktūriškai, bet ir chronologiškai, t. y. kurie įrašai iš tiesų yra patys anksčiausi, nes šio teksto chronologinė struktūra nesutampa su rašymo chronologija (nors dienoraštyje šių dėmenų sutapimas turėtų būti lyg ir savaime suprantamas)? Juk die-

vienkartinius. Baranausko dienoraštis, kaip minėta, yra organizuojamas pagal kitokio – vientiso ir nekintančio laiko – modelį. Toks objektyvuotas laikas nesipriešina perrašymui, nes jis tiesiog yra ir yra tariamai objektyvus, todėl galintis būti daugyšk pakartotas.

noraščiai yra labai siužetiški – pagal žanro reikalavimus įrašai eina vienas po kito, ankstesnis įrašomas pirmiau, vėlesnis – po jo. Tačiau Baranausko dienoraščiui šis sąryšis ne visada galioja – pagal įrašo datą pirmesnė yra viena teksto dalis, pagal įrašymo – kita. Šiuo atveju turime sampyną, kurią išpinti ne visada įmanoma. Vertėtų pabrėžti, kad šie išpynimai negali atskleisti kokios nors tiesos, kuri leistų bent kiek keisti *Dienoraščio* tekstą – atskirų sluoksnių ir jų sąveikas atskleisti galima nebent komentarų plotmėje ir jos neperžengti. Tokią veiklą būtų galima priskirti *Dienoraščio* rašymo istorijai.

Vietoj išvadų

Baranausko *Dienoraščio* atvejis rodo, kad net ir, atrodytų, klasikiniai (manau, taip galima kalbėti apie triskart leistą XIX a. tekstą) bei iš pažiūros paprasti tekstai gali pasirodyti komplikuoti, o tokio klasikinio teksto ribos gali būti labai slankios ir nebūtinai savaime suprantamos bei priklausomos nuo esamuju laiku vyraujančios interpretacijos. Veikalų ribų klausimas nėra periferinis, mat paskui save jis velka daugybę kitų probleminių klausimų, kurie kai kada gali pakeisti ne tik paties veikalo ar autoriaus kūrybos konteksto, bet ir ištišo laikotarpio literatūros ar sąmoningumo formų – taigi, ir pačios dabarties – suvokimą. Žinoma, Baranausko *Dienoraštis* tokių permainų sukelti lyg ir negalėtų (nors Kavolio *Epochų signatūrose* atliktą *Dienoraščio* pradžios analizę, parodžius realią įrašų seką, būtų galima paneigti), bet jis dar kartą rodo veikalo ribų suvokimo situaciškumą ir leidėjų atsakomybę bei prievolę viešai parodyti, kaip ir kodėl

sudarytas tekstas, ir taip išsaugoti kuo atviresnio bei adekvatesnio supratimo (ši pastanga prasideda jau nuo užmojo „iš-

versti“ ir išspausdinti ranka rašytą tekstą) galimybę. O čia galėtų pagelbėti konkretaus teksto rašymo istorija.

ANTANAS BARANAUSKAS' DIARY: THE HISTORY OF IT'S WRITING AND EDITING

Tomas Andriukonis

S u m m a r y

The article considers Antanas Baranauskas's diary – the manuscript of its text and its three publications. During careful examination of the diary making principles there will be brought up an issue of the Baranauskas's text boundaries – how they are clearly defined, where they (maybe) are, how they have been considered and how they have been built in the di-

ary publications. A more careful study of the diary discloses an ambivalent genre of Baranauskas's text – started as a diary, in the end it looks more like an autobiography. Diary's re-writing can be considered as a separate issue, taking into consideration that it makes more complicated the issue of the text boundaries, also it makes correction in the diary's reading strategy.

Gauta 2010 08 29

Priimta skelbti 2010 10 04

Autoriaus adresas:

Lietuvių literatūros katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

El. paštas: tomas.andriukonis@flf.stud.vu.lt